

Prédikál vagy kiprédikál?

(Mostantól többször olvashatják mérnök szerzőnknek a nyelvről és a nyelvvédelemről tett – kissé provokatív – észrevételeit, amelyekre kizárólag magyar anyanyelvre jogosítja fel. – A főszerk.)

Sokan és sokszor helytelenítették már a „szószaporító igekötőzés” néven is ismert nyelvi jelenséget, de csak annyit értek el, mint Mark Twain, aki a német szórendet helytelenítette, ám – mint szárazon megjegyezte – mindaddig minden eredmény nélkül.

Röviden arról van szó, hogy az *in (im), ex, de* stb. igekötőkkel (praeverbumokkal) ellátott latin eredetű igéket a magyar köznyelv, sőt az írott nyelv is, magyar igekötőkkel is elláthatja. A helytelenítés indoka pedig az, hogy a latin ige már egyszer el van látva igekötővel, tehát a magyar igekötő fölösleges, azaz csak szószaporítás (pleonazmus).

Miként lehetséges azonban, hogy ennek ellenére számos ilyen igét találunk a *Magyar Értelmező Kéziszótárban* is (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003), pl. *kiprovokál, lekollokvál, megreformál* stb.? A sztereotip válasz erre az, hogy ezek már meggyökeresedett alakok, de ne szaporítsuk őket fölöslegesen. Mindazonáltal továbbra is szaporodnak, ezért talán nem haszontalan ezt az általánosnak mondható jelenséget elutasítás helyett inkább megérteni.

A látszólag fölösleges igekötő funkciója itt az, hogy a beszélő szándéka szerint befejezett (perfektív) szemléletet (aspektust) kölcsönöz az igeinek, azaz megkülönböztesse az alapigtől, amit a beszélő befejezetlen (imperfektív) aspektusúnak érez.

A latin igekötőnek azonban perfektiváló funkciója nincs, mivel a latinban a perfektiválás a perfectum igeidők egyik funkciója. A *destillo* ige esetében pl. a *destillabam* (praeteritum imperfectum) jelentése: 'desztilláltam' ('pároltam'); a *destillavi* (praesens perfectum) jelentése: 'ledesztilláltam' ('lepároltam'). A mai magyar nyelvben viszont a perfektivitás, illetve az imperfektivitás az igeinek igeidőkön átnyúló, független, inherens sajátossága. Mást fejez ki az, hogy valaki már desztillálta az anyagot, amikor megszólalt a csengő, vagy már ledesztillálta az anyagot, amikor megszólalt a csengő.

Végeredményben tehát az igekötő tiltása az

előjáró előtt a befejezett szemlélet tiltását jelentené az igekötős latin eredetű igék esetében. Elfogadható lenne pl. a *megorganizál* ige, legalábbis ebből a szempontból, mivel az alapigének nincs igekötője? Magyar anyanyelvét beszélőnek, még ha tanult is latinul, nem lehet szempontja egy jövevényszó etimológiája, és teljes joggal szabadon használhatja az igekötőket perfektiválásra. Ugyanis „...az igekötő funkcióihoz, változatos egyéb árnyalatokon kívül, az esetek túlnyomó részében hozzátartozik a perfektiválás, azaz az ige múlt idejében a cselekvés, történés befejezettségének, jelen idejében beálló idejének jelölése” (Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975, 281).

Természetesen nem csak latin eredetű igeiken figyelhetünk meg új igekötőket. Naponta keletkeznek ily módon új igék, egy élő nyelv mindennapi igényeinek megfelelően. És ugyanígy helytelenítik sokan ezeket az új alakokat, mondván, hogy semmit sem adnak hozzá az alapige jelentéséhez. Nyilván túlzás lenne azt állítani, hogy mindegyikük hiányt pótol, vagy pláne gazdagítja a nyelvet, de döntő többségük igenis módosítja az ige jelentését és/vagy aspektusát a beszélő szándéka szerint. A kifogásolt igék hosszú listáján szerepel pl. a *bevállal, kitárgyal, bepótol, leigazol* stb. De ki tagadhatná, hogy a bevállalás üzletember rizikót is vállal, az elvállalás pedig nem, hogy a kitárgyalt napirendi pont teljesen ki van merítve, a (meg)tárgyalt pedig nem egészen, hogy az elmaradást bepótoljuk, a fogakat pedig csak pótoljuk, hogy a játékost leigazoljuk, a matematikai tételt pedig igazoljuk, stb.?

Az igekötő ugyan nem kizárólagos, de a mai nyelvben legfontosabb eszköze az igék perfektiválásának. (Vannak erre más eszközök is, pl. képzők, de ezek jelentősége ma messze elmarad az igekötőké mögött.) Mivel a régebbi múlt idők a mai nyelvből gyakorlatilag teljesen kiszorultak, a perfektív és az imperfektív alakok megkülönböztetésének, illetve haszná-

latának jelentősége a mondanivaló árnyalása, pontos kifejezése érdekében hallatlanul megnőtt. Úgy is fel lehet fogni, hogy ez a régi igeidők kiszorulásának egyenes és szükségszerű következménye. Az igekötő funkcióihoz azonban (lásd a fenti idézetet) csak az esetek túlnyomó részében, azaz nem minden esetben tartozik hozzá a perfektiválás. Sőt előfordulhat, hogy az igekötő éppen az imperfektivitást (durativitást) húzza alá, pl. *elvan*, vagy *elbeszélget* (*valakivel*).

Ha kissé alaposabban szemügyre vesszük az igekötőket, azt találjuk, hogy egyes esetekben van konkrét, azaz határozói (adverbiális) jelentésük, más esetekben pedig nincs. Ha rákérdezzük az igekötőre, és értelmes választ tudunk adni, akkor adverbiális igekötővel van dolgunk. Pl.: *Kifolyt a víz. Kérdés: Hová folyt a víz?* – Ki. Más esetekben az igekötőnek nincs konkrét jelentése (lokálitása). Ilyenkor a rákérésre nem kaphatunk értelmes választ. Pl.: *Kiverte a biztosítékot, amikor becsavarta a körtét. Kérdés: Hová verte?* – Nem értelmezhető. A rákéréses próbával (hova, mivé stb.) tehát eldönthetjük, hogy az igekötő adverbiális vagy nem (Nádasdy Ádám: *Ízlések és szabályok*. Magvető, Budapest, 2003, 217).

Az aspektust eldönteni már nem ilyen egyszerű. Amennyiben az igekötő nem adverbiális, akkor perfektiválja az alapigét. Pl.: *Kiöblítette a ruhákat, mire hazaértem. Kérdés: Kiöblítette már a ruhákat, mire hazaértem?* – Igen, tehát perfektív. Ez akkor is fennállhat, ha az igekötő elválik. Pl.: *Harmadszor öblítette ki tegnap a ruhákat. De nem áll fenn, ha az igekötő helyét időtartamot jelentő határozó foglalja el. Pl.: Éppen most öblíti (ki) a ruhát. A nem adverbiális igekötő módosíthatja az ige jelentését is. Pl.: Felcsattant, amikor ellentmondtam neki. Vagy: Már megint kidumálja magát. Ilyen esetekben az igekötőt nem is lehet elhagyni.*

Nem ennyire egyértelmű az adverbiális igekötőkkel ellátott, elsősorban mozgást jelentő igeik aspektusának eldöntése. Pl.: *Lefényképték, amikor kijött a teremből. Kérdés: Kijött már, amikor lefényképték?* – Valószínűleg igen. Más a jelentés, ha kissé átszervezzük a mondatot: *Lefényképték, amikor jött ki(felé) a teremből. Kérdés: Kijött már, amikor lefényképték?* – Világos, hogy még nem, azaz kifelé menőben fényképték le. Látható, hogy az adverbiális igekötő is kölcsönzött az igeik

egy, meglehetősen gyengébb perfektivitást, amit a szórend változtatásával, illetve a *felé* utótag segítségével oldhatunk fel. Ezt a szerkesztésmódot nevezhetjük imperfektiválásnak vagy durativálásnak is, mert az igekötő elváltával legtöbbször a folyamatos (duratív) alapigét nyerjük vissza, ugyanis az igekötők elsősorban a mozgást, helyváltoztatást jelentő duratív igeiknek kölcsönöznek konkrét jelentést. Ilyenkor maga az elvált igekötő már kvázi határozónak (adverbiumnak) tekinthető, a *felé* utótaggal pedig már egyértelműen az. Hasonlóan viselkednek a fokozatosan igekötőkké váló határozók, pl. az *odaad*, *-néz*, *-fut* vagy pedig az *összead*, *-néz*, *-fut* stb. igeik esetében.

A „szószaporító igekötőzéssel” ellentétben az itt imperfektiválásnak vagy durativálásnak nevezett szerkesztésmód kevésbé tűnik fel, semmilyen szempontból nem kifogásolható, és így nem is szerepel a nyelvújítások céltábláján. Megfigyelhető azonban, hogy bár a perfektiválásnak végeredményben tükörképe, kevésbé tudatos a mindennapi nyelvben. Azonkívül az egyes igekötők perfektiváló képessége különböző, így tág tere nyílik a beszélő egyéni megítélésének. A durativálás tudatos használatának többek között igényes műfordításoknál lehet jelentősége. Egy példa Albert Camus: *Az idegen* (*L'étranger*) c. művéből: „Il s'approchait de la bière quand je l'ai arrêté.” Fordítása egy magyar kiadásban: „Odament a koporsóhoz, de én feltartóztattam.” Helyesen: *Ment a koporsó felé, amikor feltartóztattam* (lásd Kelemen, Jolan: *De la langue au style*. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 1999, 66).

Tágabb horizontról nézve úgy tűnik, hogy a magyar igeik szótári alakja nem tükrözi a régi múlt idők visszaszorulásának következményeit, nevezetesen azt, hogy alakilag egy múlt időnk lévén (használatban), az aspektust maga az ige hordozza, ezért egy nyugati vagy pláne egy szláv nyelv igeinek teljes paradigmája magyarul egy igével nem, hanem csak több igével, igepárral írható le. A címben feltett kérdésre ezért a helyes válasz: prédikál és kipredikál. Megjegyzendő, hogy az aspektust az igekötőkön kívül képzők is érzékeltethetik, mint pl. *zörög* – (*meg*)zörren, *világít* – (*fel*)villan, *kacsingat* – *kacsint* stb. Talán itt az idő, hogy szótáraink az igeik aspektusát is feltüntessék.

AMBRUS-L. FERENC